

ADRIAN ZAORSKI¹

Estetyka jako narzędzie prawne, czyli o oddziaływaniu na adresatów prawa poprzez ostrzeżenie mieszane na wyrobach tytoniowych²

Wpłynął: 27.02.2024. Akceptacja: 2.04.2024

Streszczenie

W artykule podjęte zostały rozważania z zakresu estetyki prawa. Celem publikacji jest rozszerzenie pola badawczego tego nurtu poprzez odwołanie się do koncepcji estetyki codzienności. W tym zakresie posłużono się zagadnieniem ostrzeżeń zdrowotnych na opakowaniach wyrobów tytoniowych. Po przybliżeniu założeń estetyki prawa, podjęto próbę wyjaśnienia tego zagadnienia na gruncie dotychczasowych postulatów estetycznoprawnych. Następnie przybliżono naczelne postulaty estetyki codzienności, w szczególności skupiając się na jej sformułowaniu przez Yuriko Saito. Finalnie odniesiono poczynione uwagi jeszcze raz do zagadnienia ostrzeżeń zdrowotnych oraz wysnuto wnioski dotyczące estetyki prawa. W szczególności postulowano rozszerzenie trzech ujęć estetyki prawa autorstwa Kamila Zeidlera o czwarte ujęcie, nazwane „estetyką jako narzędziem prawnym”.

Słowa kluczowe: estetyka prawa, estetyka codzienności, wyroby tytoniowe, ostrzeżenia mieszane.

¹ Adrian Zaorski – Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych i Społecznych, Uniwersytet Gdański (Polska); e-mail: adrian.zaorski@phdstud.ug.edu.pl; ORCID: 0000-0001-8969-2258.

² Badania wykorzystane w artykule nie zostały sfinansowane przez żadną instytucję.

ADRIAN ZAORSKI

Aesthetics as a Legal Tool or About Influencing the Addressees of the Law Through a Mixed Warning on Tobacco Products³

Abstract

The article undertakes a consideration of the aesthetics of law. The aim of the publication is to extend the research field of this strand by referring to the concept of everyday aesthetics. In this respect, the issue of health warnings on tobacco packages is used. After introducing the assumptions of legal aesthetics, an attempt is made to clarify this issue on the basis of previous aesthetic-legal postulates. This is followed by an introduction to the main demands of the aesthetics of everyday life, focusing in particular on Yuriko Saito's formulation of the aesthetics of everyday life. Finally, the comments made were related once again to the issue of health warnings and conclusions were drawn concerning the aesthetics of law. In particular, an extension of the three approaches to the aesthetics of law by Kamil Zeidler was postulated, with a fourth approach called 'aesthetics as a legal tool'.

Keywords: aesthetics of law, aesthetics of everyday life, tobacco products, mixed warnings.

³ The research in this article has not been supported financially by any institution.

Wstęp

Estetyka prawa do niedawna stanowiła zapomniany człon filozofii prawa. Współcześnie można zaobserwować wzrost zainteresowania jej tematyką⁴. Jest ono ograniczone jednak przeważnie do wąskiego obszaru estetyki ogólnej, rozumianej paradygmatycznie jako filozofia sztuki. Niniejsza praca na celu ma przełamanie tej ostatniej tendencji poprzez rozszerzenie pola badawczego estetyki prawa o postulatory związane z rozwojem estetyki codzienności. Drugorzędnymi celami artykułu jest wyjaśnienie charakteru i celu mieszanych ostrzeżeń zdrowotnych umieszczanych na opakowaniach wyrobów tytoniowych. Naczelnymi metodami wykorzystanymi na potrzeby rozważań są: metoda filozoficzna, w tym analiza pojęciowa, oraz dogmatycznoprawna.

W pierwszej części przybliżę tło teoretyczne dla niniejszych rozważań poprzez opis podstawowych założeń nurtu estetyki prawa wraz z jego głównymi ujęciami. W drugiej części pracy opisaną teorię postaram się przełożyć na praktykę prawa. W tym celu przybliżę obszar reklamy wyrobów tytoniowych, w szczególności skupiając się na regulacji ostrzeżeń zdrowotnych, w ten sposób aplikując rozważania estetycznoprawne. Ze względu na brak adekwatnych narzędzi do wyjaśnienia ich charakteru w dotychczasowej debacie w obszarze estetyki prawa, w następnej części pracy odwołam się do założeń estetyki codzienności. Ostatnia część pracy stanowi odniesienie, a zarazem aplikację, tej ostatniej teorii na gruncie regulacji ostrzeżeń zdrowotnych znajdujących się na opakowaniach wyrobów tytoniowych oraz próbę wyjaśnienia celu tejszej legislacji. W podsumowaniu zastosowanie estetyki codzienności na gruncie prawa ujęte zostaje w ramy teoretyczne estetyki prawa oraz wyznaczone zostają dalsze możliwe obszary rozwoju proponowanej perspektywy badawczej.

⁴ Zobacz m.in.: M. Andruskiewicz, J. Kamień, J. Zajadło, K. Zeidler (red.), *Prawo i literatura: parerga*, Gdańsk 2019; J. Janicki, *Estetyka jako źródło refleksji nad prawem*, Kraków 2023; J. Kamień, *Prawo i literatura jako kierunek filozoficznoprawny*, Gdańsk 2024; J. Kuisz, M. Wąsowicz, R. Guz-Rudzki (red.), *Prawo i literatura: antologia*, Warszawa 2019; J. Zajadło, *Estetyka – zapomniany piąty człon filozofii prawa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjalny”, 2016, 78(4); idem, *Graficzny obraz systemu prawa: prawo, estetyka, estetyka prawa?*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2016, 104; K. Zeidler, *Estetyka prawa*, Gdańsk–Warszawa 2018; idem, *Estetyka prawa: ekslibris prawniczy*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2017, 38; idem, *Prawo w filmie jako przejaw estetyki prawa i szczególny przypadek kierunku prawo i literatura*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2021, 26(1).

Nurt estetyki prawa

Przed przejściem do zarysowania obecnego stanu refleksji nad estetyką prawa należy odpowiedzieć, czym ona jest. Historycznie obie dziedziny rozważań, tj.: prawo i estetyka, były raczej od siebie oddzielane. Platon symbolicznie wypędził poetów z swojego idealnego ustroju, rozdzielając perspektywę estetyczną od politycznej⁵. Autorzy pracujący w ramach nurtu estetyki prawa sprzeciwiają się jednak takiemu podejściu, wskazując, że pomiędzy prawem a estetyką występuje wiele punktów styecznych. Jerzy Zajadło wysuwa trzy argumenty na rzecz tej tezy. Odwołuje się on kolejno do rozszerzających się obszarów badań prawa oraz estetyki, postępujących procesów estetyzacji oraz wzrostu wykorzystania myśli estetycznej w naukach prawnych.

W pierwszym miejscu zwraca uwagę, że owe punkty styeczne w dużej mierze uzależnione są od zakresu prowadzonych rozważań⁶. Rozszerzenie rozumienia prawa poza konkretny system normatywny, poprzez objęcie nim również legislacji, doktryny czy orzecznictwa, może pokazać, że dokonywane w jego ramach oceny mają charakter estetyczny⁷. Z innej jeszcze strony należy podkreślić, że również pojęcie estetyki uległo znacznemu rozszerzeniu. W tym zakresie szczególne znaczenie mają projekty estetyki pragmatycznej, na której fundamentach powstała myśl estetycznoprawna⁸. Za klasyczny przykład może służyć współczesny projekt Richarda Shustermanna, który jest mocno zakorzeniony w filozofii pragmatycznej, a szczególnie myśli Charlesa Sandersa Peirce'a, Williama Jamesa oraz John Deweya⁹. Przyjmując perspektywę tego ostatniego, R. Shusterman stwierdza, że teoria estetyczna nie może lekceważyć rzeczywistych doświadczeń estetycznych występujących poza obszarem sztuk pięknych¹⁰, lecz powinna je objąć swoim obszarem. Reasumując, prawo można rozumieć szerszej niż tylko zbiór przepisów, a estetykę szerszej niż zbiór dzieł sztuki. Dzięki takiemu rozszerzeniu możliwe staje się przyjęcie perspektywy interdyscyplinarnej, poszukującej punktów wspólnych. Po drugie, formułując drugi argument J. Zajadło odwołuje się właśnie do współczesnej myśli estetycznej, w tym między innymi do R. Shustermanna¹¹. W szczególności powołuje się on na proces estetyzacji. Jednym z jego efektów w ramach społeczeństwa

⁵ Platon, *Państwo*, tłum. W. Witwicki, Warszawa 2022, s. 197, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/platon-panstwo.html> (dostęp: 24.05.2023).

⁶ J. Zajadło, *Estetyka...*, s. 18.

⁷ Ibidem, s. 18–19.

⁸ K. Zeidler, *Estetyka...*, s. 30.

⁹ K. Wilkoszewska, *Estetyka pragmatyczna*, [w:] eadem, *Estetyki filozoficzne XX wieku*, Kraków 2000, s. 115.

¹⁰ S. Stankiewicz, *Estetyka pragmatyczna – projekt otwarty*, Kraków 2012, s. 73.

¹¹ J. Zajadło, *Estetyka...*, s. 19–20.

jest nabieranie przez to, co pozaestetyczne, charakteru estetycznego¹². W tym kontekście można zadać pytanie, czy prawo również podlega procesowi estetyzacji¹³? Po trzecie, J. Zajadło wskazuje na coraz szersze zastosowanie estetyki na gruncie prawoznawstwa¹⁴. Nie sposób się nie zgodzić z taką tezą w perspektywie wcześniejszych uwag dotyczących poszerzenia obszaru badawczego estetyki i zachodzących w społeczeństwie procesów estetyzacji. Można wskazać na odwoływanie się do estetyki w takich obszarach prawoznawstwa, jak np.: dogmatyka prawa autorskiego¹⁵, prawa ochrony dziedzictwa kultury¹⁶ czy nawet prawa administracyjnego¹⁷.

Ustaliwszy istnienie punktów wspólnych między prawem a estetyką, należy zastanowić się, w jakiej relacji pozostają te perspektywy. Kamil Zeidler zaproponował trzy możliwe ujęcia estetyki prawa. Są to mianowicie: ujęcie zewnętrzne, wewnętrzne oraz ujęcie prawa jako narzędzia estetyzacji¹⁸. W ramach pierwszego z nich estetyka prawa ma na celu poszukiwanie prawa oraz motywów, inspiracji czy też symboli z nim związanych w innych wytworach kultury, w każdym z obszarów sztuk pięknych¹⁹. Przykładem może być badanie opowiadania *Przed prawem* autorstwa Franza Kafki w ramach nurtu prawo i literatura²⁰. Drugie ujęcie, tj.: wewnętrzne, za przedmiot ma samo prawo, które jest traktowane jako nośnik wartości estetycznej²¹. Przykładem z zakresu nurtu prawo i literatura, może być badanie prawa przy pomocy instrumentarium literackiego²². Ostatnie ujęcie wyróżnione przez K. Zeidlera uznaje prawo jako narzędzie estetyzacji²³.

Ze względu na wagę ujęcia prawa jako narzędzia estetyzacji dla niniejszych rozważań, podjąć należy nad nim dalszą refleksję. Kamil Zeidler podkreśla, że wpływ prawa na estetyzację życia codziennego może przejawiać się na trzy odmienne sposoby²⁴. Po pierwsze, prawo wpływa na pewne zewnętrzne względem siebie

¹² R. Rogoziński, *Co to jest estetyzacja?*, „Miscellanea Anthropologica et Sociologica” 2015, 16(1), s. 74.

¹³ J. Zajadło, *Estetyka...*, s. 19.

¹⁴ Ibidem, s. 20.

¹⁵ Np.: E. Laskowska-Litak, *Pojęcie utworu w prawie autorskim*, Warszawa 2022.

¹⁶ A. Guss, *Prawo ochrony dziedzictwa kultury jako jeden z trzech wymiarów estetyki prawa*, „Gdańskie Studia Prawnicze”, 2021, 50(2).

¹⁷ W. Górny, *Estetyczna rola prawa administracyjnego w kształtowaniu krajobrazu kulturowego – wybrane zagadnienia*, „Wiadomości Konserwatorskie” 2019, 59.

¹⁸ K. Zeidler, *Estetyka...*, s. 40.

¹⁹ Ibidem, s. 40, 51.

²⁰ J. Janicki, op. cit., s. 189.

²¹ K. Zeidler, *Estetyka...*, s. 57.

²² K. Jaworska-Biskup, *Prawo i literatura. Perspektywy i wyzwania*, „Rocznik Komparatystyczny – Comparative Yearbook” 2022, 13, s. 9–10.

²³ K. Zeidler, *Estetyka...*, s. 40.

²⁴ Ibidem, s. 76–77.

standardy czy wartości estetyczne. Po drugie, prawo może chronić już istniejące wartości estetyczne. Po trzecie, prawo może służyć do walki z określonymi wartościami estetycznymi – może mieć względem nich opresyjny charakter. Nacisk zostaje przez K. Zeidlera położony więc na funkcję estetyzującą prawa, czy to w aspekcie wzmaganie, ochrony, czy powstrzymywania tego procesu²⁵. Co więcej, autor ten wyróżnia siedem głównych, lecz jak zastrzega, nie jedynych²⁶, zbiorów i obszarów materii prawa jako narzędzia estetyzacji i są to: regulacje dotyczące języka polskiego²⁷, prawo ochrony dziedzictwa kultury²⁸, urbanistyka²⁹, architektura³⁰, prawo autorskie³¹, media i reklamy³² oraz prawo sztuki³³.

Zanim przejdziemy do analizy reklamy wyrobów tytoniowych, a więc przykładu z przedostatniego z wymienionych obszarów regulacji, pochylić należy się nad koncepcją Pictorial Law. Analizując tę koncepcję jako jeden z przejawów estetyki prawa, K. Zeidler nie umieszcza go w prezentowanym trójpodziale ujęć estetyki prawa³⁴. Wydaje się, że istotą Pictorial Law jest możliwość skorzystania z obrazów zamiast tekstu w komunikowaniu prawa³⁵. Innymi słowy, normy prawne mają być wyrażane za pomocą symboli i znaków³⁶. Jako współczesny przykład, K. Zeidler wskazuje na znaki drogowe czy „błękitną tarczę”, która oznacza chronione prawnie zabytki³⁷.

Regulacja ostrzeżeń zdrowotnych dot. wyrobów tytoniowych

Zapowiadany przykładem z obszaru bardziej reklamy niż mediów jest regulacja dotycząca wyrobów tytoniowych. Materia ta została unormowana na gruncie krajowym przez prawodawcę w Ustawie z dnia 9 listopada 1995 r. o ochronie

²⁵ Ibidem, s. 75.

²⁶ Ibidem, s. 102.

²⁷ Ibidem, s. 81.

²⁸ Ibidem, s. 82.

²⁹ Ibidem, s. 85.

³⁰ Ibidem, s. 86.

³¹ Ibidem, s. 89.

³² Ibidem, s. 90.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem, s. 129.

³⁵ V. Boehme-Nessler, *Pictorial Law: Modern Law and the Power of Pictures*, Heidelberg 2014, s. 218–221.

³⁶ J. Zajadło, *Graficzny obraz systemu prawa: prawo, estetyka, estetyka prawa?*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2016, 104, s. 45.

³⁷ K. Zeidler, *Estetyka...*, s. 132–133.

zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 700; dalej: u.o.z.p.n.u.t.).

Zgodnie z art. 2 pkt 25 u.o.z.p.n.u.t. za reklamę szeroko pojętych wyrobów tytoniowych uważa się „rozpowszechnianie komunikatów, wizerunków marek wyrobów tytoniowych, papierosów elektronicznych, pojemników zapasowych, rekwizytów tytoniowych lub symboli z nimi związanych” oraz „rozpowszechnianie nazw lub symboli graficznych podmiotów produkujących wyroby tytoniowe (...), nieróżniących się od nazw i symboli graficznych wyrobów tytoniowych, papierosów elektronicznych, pojemników zapasowych, rekwizytów tytoniowych lub symboli z nimi związanych”. Co więcej, celem wymienionych działań ma być „popularyzowanie”. W tym kontekście ustawodawca wprowadza zakaz reklamy wyrobów tytoniowych w art. 8 u.o.z.p.n.u.t. Zaznaczyć trzeba, że ma on charakter otwarty, a wyrażone w jego ramach konkretne obszary są tylko przykładami³⁸. Koresponduje on z zakazem reklamy alkoholu (niedotyczącym w pewnym zakresie piwa) z art. 13¹ ustawy z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 2151). Podobieństwo w regulacji alkoholu oraz wyrobów tytoniowych można również spostrzec w zakresie umieszczenia w punkcie sprzedaży informacji o szkodliwości danej używki.

Ustawodawca posunął się jednak o krok dalej w stosunku do wyrobów tytoniowych. W przeciwieństwie do alkoholu, ich opakowania są również opatrzone ostrzeżeniami zdrowotnymi. Zgodnie z art. 9 u.o.z.p.n.u.t., każde opakowanie wyrobów tytoniowych, czy pojedyncze, czy zbiorcze, powinno zawierać ostrzeżenie zdrowotne. Co więcej, na mocy art. 9b ust. 1 pkt 1 u.o.z.p.n.u.t. ma ono formę ostrzeżenia mieszane. Na marginesie warto zaznaczyć, że wprowadzenie na gruncie krajowym obowiązku zamieszczania ostrzeżeń tego typu wynika z implementacji prawa europejskiego i tzw. dyrektywy tytoniowej³⁹. Ostrzeżenie mieszane składa się z trzech elementów. Dwa pierwsze to: informacja o zaprzestaniu palenia, wraz z informacją o źródle informacji na ten temat oraz ostrzeżenie tekstowe. Oprócz tekstu ostrzegającego przed korzystaniem z wyrobów tytoniowych zawierają one również trzeci element w postaci obrazu. Ilustracje składające się na ostrzeżenia mieszane znajdują się w załączniku II do u.o.z.p.n.u.t., w formie trzech zestawów. Na mocy art. 9b ust. 4 u.o.z.p.n.u.t., są wykorzystywane po kolei przez

³⁸ M. Urbaniak, *art. 9*, [w:] idem, *Komentarz do ustawy z dnia 9 listopada 1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych*, Kraków 2022.

³⁹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/40/UE z dnia 3 kwietnia 2014 r. w sprawie zbliżenia przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich w sprawie produkcji, prezentowania i sprzedaży wyrobów tytoniowych i powiązanych wyrobów oraz uchylająca dyrektywę 2001/37/WE (Dz. Urz. UE. L Nr 127).

producenta, rotując się co 12 miesięcy. Ustawa dopuszcza również zmianę biblioteki obrazów z załącznika II do ustawy przy pomocy aktu delegowanego, lecz dotychczasowo (na moment wydania niniejszej pracy) nie został takowy wydany. Dokładny wygląd, technika wydruku oraz układ ostrzeżenia mieszanego uregulowana jest w myśl art. 9b ust. 6 u.o.z.p.n.u.t. poprzez decyzję wykonawczą Komisji Europejskiej⁴⁰.

Jaki był cel wprowadzenia ostrzeżeń mieszanych? Poszukując odpowiedzi na to pytanie, przejdźmy do analizy mieszanych ostrzeżeń zdrowotnych z punktu widzenia estetyki prawa, sprawdzając przy tym, w jaki sposób skategoryzować tę regulację w perspektywie poczynionych wcześniej ustaleń. Na początku należy zaznaczyć, że ujęcie zewnętrzne oraz ujęcie wewnętrzne estetyki prawa nie będą miały w tym przypadku zastosowania. Przedmiotem analizy jest konkretna regulacja prawna, co na samym początku pozwala na odrzucenie perspektywy zewnętrznej. Ujęcie wewnętrzne poszukuje jednak wartości estetycznych w samym prawie oraz w jego przejawach. Możliwym wydaje się analiza ostrzeżeń mieszanych z tego punktu widzenia jako elementów aktu prawnego. Podejście to nie wydaje się jednak wskazane – nie jest to typowy przejaw działalności prawniczej. Ujęcie wewnętrzne stara się odpowiedzieć na pytanie: „czy prawo jako artefakt może zostać uznane za sztukę?”⁴¹. W związku z tym nietrafioną odpowiedzią jest stwierdzenie: „o tyle, o ile posługuje się obrazami”. Czy ostrzeżenia mieszane można w ogóle potraktować jako element prawa (w przeciwieństwie do elementu aktu prawnego)? Celem udzielenia pozytywnej odpowiedzi, wydaje się, że powinny one mieć koniecznie normatywny charakter. W przeciwieństwie do przejawów Pictorial Law nie są one aktem komunikacyjnym ustawodawcy zawierającym jakąś treść normatywną oraz nie wyrażają żadnej normy prawnej. Ostrzeżenia mieszane mają charakter performatywny – ich widok ma jakoś wpłynąć na ich odbiorcę poprzez to, co estetyczne.

Ostatnią możliwą perspektywą badawczą jest ujęcie prawa jako narzędzia estetyzacji. Niniejsza część artykułu rozpoczęła się od odwołania do jednego z wyróżnionych obszarów tego ujęcia. Wydaje się, że ostrzeżenia mieszane mogą zostać potraktowane jako wpływające na nasze standardy i normy estetyczne. Po pierwsze, wyjątkowe jest umieszczenie drastycznych ilustracji na jakimkolwiek towarze. W związku z tym sprzeciwiają się one powszechnej estetyzacji towarów. Po drugie, ostrzeżenia mieszane odnoszą się nie tyle do samych zakupów, co do spożywania wyrobów tytoniowych. Dlatego też umieszczone są w ich ramach

⁴⁰ Decyzja wykonawcza komisji (UE) nr 2015/1842 z dnia 9 października 2015 r. w sprawie specyfikacji technicznych dotyczących układu, wyglądu i kształtu mieszanych ostrzeżeń zdrowotnych dla wyrobów tytoniowych do palenia z dnia 9 października 2015 r. (Dz. Urz. UE. L Nr 267) s. 5.

⁴¹ J. Zajadło, *Estetyka...*, s. 19; por.: K. Zeidler, *Estetyka...*, s. 57.

informacje dotyczące walki z nałogiem. Ich negatywny estetyczny charakter ma mieć na celu zmianę normy estetycznej, jaką przypisujemy korzystaniu z samych wyrobów tytoniowych. Oba wyjaśnienia nie wydają się jednak uchwytować istoty i celu wprowadzenia ilustracji do ostrzeżeń zdrowotnych. Nie mają one na celu wpływu na normy estetyczne czy powstrzymywanie procesu estetyzacji, lecz są nakierowane na wywołanie konkretnego, negatywnego doświadczenia estetycznego. Innymi słowy, ostrzeżenia mieszane nie powodują zaprzestania lub nabrania przez coś pozaestetycznego estetycznego charakteru, lecz raczej chcą wpłynąć na ich odbiorcę. Ostatecznie odrzucić trzeba również rozwiązanie nieprzyznające ostrzeżeniom mieszanym charakteru estetycznego. Mają one zdecydowanie negatywny estetyczny charakter (rysunek 1).

Rysunek 1. Przykładowe ostrzeżenia mieszane



Źródło: u.o.z.p.n.u.t., załącznik nr 1.

Estetyka codzienności

Ostrzeżenia mieszane zdają się być raczej estetycznym narzędziem prawnym niż prawnym narzędziem estetyzacji. Estetyka, za Kantem, jest dziedziną bezinteresowną, w przeciwieństwie do etyki. Bez znaczenia dla estetycznych sądów smaku ma być kwestia istnienia lub nieistnienia, jak też interesów podmiotu wobec przedmiotu sądu⁴². Orzeczenie o pięknie, w przeciwieństwie do takiego samego określenia w kategoriach moralnej słuszności, nie wiąże się z żadnym obowiązkiem po stronie podmiotu⁴³. Na takim gruncie użycie czegoś estetycznego jako narzędzia jest sprzeczne. Estetyczne narzędzie ma służyć bowiem pozaestetycznym celom, w przypadku ostrzeżeń mieszanych – celom prawnym. Paradygmatycznym

⁴² J. Levinson, *Philosophical Aesthetics: An Overview*, [w:] idem (red.), *The Oxford Handbook of Aesthetics*, Oxford 2005, s. 9–10.

⁴³ J. Shelley, *The Concept of the Aesthetic*, [w:] E.N. Zalta (red.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Stanford 2022, <https://plato.stanford.edu/archives/spr2022/entries/aesthetic-concept/> (dostęp: 20.05.2023).

obszarem występowania bezinteresownych sądów jest sztuka. Wydaje się, że dlatego tradycyjna estetyka skupia się na sztuce⁴⁴. Estetyka pragmatyczna również skupia się na sztuce, ale poprzez pryzmat jego doświadczenia⁴⁵.

Podjęciem starającym przełamać się taki paradygmat, a które powstało w tym samym historycznym kontekście co pojęcie estetyzacji⁴⁶, jest estetyka codzienności. Yuriko Saito – jedna z głównych przedstawicielek tego nurtu⁴⁷ – proponuje podejście znacząco różniące się od podejść skupionych na sztuce⁴⁸. Główna rozbieżność wydaje się w zmianie przedmiotu zainteresowania. Yuriko Saito uznaje, że nawet przy szerokim rozumieniu sztuki nieuprawnione jest poszerzanie jej kategorii do innych przedmiotów i doznań estetycznych⁴⁹. Celem jest raczej badanie „codziennego życia zwyczajnie doświadczanego”⁵⁰. Dlatego też nie należy łączyć estetyki codzienności z podejściami bazującymi na doświadczeniu sztuki⁵¹. Autorka ta sprzeciwia się nurtom obecnym w estetyce codzienności, które starają się „to, co codzienne” opisywać poprzez próby jego wyobcowania i pozbawienia notoryjnego charakteru⁵². Takie podejście jest w jej oczach paradoksalne, gdyż pozbawia codzienność jej „codziennego”, a więc i zwyczajnego charakteru⁵³. Samo „wyobcowanie” jest możliwe tylko w kontraście do tego, co jest zwyczajne⁵⁴. Doświadczeniu codzienności, a w jego ramach doznaniom estetycznym z nim związanym, brak jest „wagi” zarówno intelektualnej, jak i emocjonalnej czy duchowej, z którą wiąże się doświadczeniem sztuki⁵⁵. Jak zostało wskazane powyżej, projekt Y. Saito skupić się ma na „codziennym życiu zwyczajnie doświadczonym”, a więc doświadczeniem obiektów w ich normalnym kontekście⁵⁶. Odrzuca przy tym próby potraktowania doświadczenia codzienności jako czegoś o odrębnym, nadzwyczajnym i statycznym

⁴⁴ Tak też np.: R.J. Matthews, *Traditional Aesthetics Defended*, „The Journal of Aesthetics and Art Criticism”, 1979, 38(1).

⁴⁵ Tak też np.: S. Stankiewicz, *Estetyka pragmatyczna: w kręgu refleksji metateoretycznej*, „Sztuka i Filozofia” 2007, 30.

⁴⁶ G.I. Lannilli, *Aestheticization*, „International Lexicon of Aesthetics”, 2018, <https://lexicon.mimesisjournals.com/archive/2018/spring/Aestheticization.pdf> (dostęp: 10.02.2024).

⁴⁷ M. Korusiewicz, *Estetyka codzienności – estetyka spotkania*, „Studia Ecologiae et Bioethicae” 2016, 14(1), s. 16–17. Przegląd współczesnych stanowisk: Y. Saito, *Aesthetics of the Everyday*, [w:] E.N. Zalta, U. Nodelman (red.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Stanford 2023, <https://plato.stanford.edu/archives/fall2023/entries/aesthetics-of-everyday/> (dostęp: 10.02.2024).

⁴⁸ Y. Saito, *Everyday Aesthetics*, Oxford 2013, s. 29.

⁴⁹ Ibidem, s. 40–41.

⁵⁰ Ibidem, s. 48.

⁵¹ Ibidem, s. 45.

⁵² Eadem, *Aesthetics of the familiar: everyday life and world-making*, Oxford 2019, s. 11–23.

⁵³ Ibidem, s. 21.

⁵⁴ Ibidem, s. 20–21.

⁵⁵ Eadem, *Everyday...*, s. 48.

⁵⁶ Ibidem, s. 51.

charakterze. Stanowiska takiego broni, w ramach estetyki codzienności, między innymi Thomas Leddy⁵⁷. Przykładowo, estetyka codzienności bada doświadczenie estetyczne ulubionego młotka jako narzędzia do przybijania gwoździ, a nie jako wyabstrahowanego dzieła sztuki.

Przed przejściem do dalszych rozważań warto zaznaczyć, że projekt ten nie ma na celu zdezonizowania klasycznej estetyki, lecz jest raczej jej dopełnieniem⁵⁸. Ponadto, w kontekście prowadzonych rozważań szczególne znaczenie ma dwuwalencyjny charakter wartości estetycznych. Yuriko Saito wskazuje, że również doświadczenie obrzydliwości, brudu czy ponurości stanowi element estetyki⁵⁹. Wartości estetyczne mogą być albo pozytywne, albo negatywne. W związku z tym możliwe jest negatywne doświadczenie estetyczne. W kontekście wcześniej omawianych ostrzeżeń mieszanych uwaga ta jest szczególnie ważna – trudno im powiem przypisać pozytywny estetycznie charakter. Co więcej, autorka ta uznaje, że możliwe jest kognitywny wpływ na pozytywny lub negatywny wymiar naszych doświadczeń estetycznych⁶⁰. Przykładem przytaczanym przez autorkę są pustynie solne⁶¹. Początkowo wydają się one brzydkie, lecz sąd ten może ulec zmianie po uzyskaniu wiedzy o ich skomplikowanej naturze. W ten sposób jesteśmy w stanie, poprzez świadomość ich budowy, uznać je za estetycznie wartościowe.

W ramach powyżej zarysowanego projektu Y. Saito formułuje teorię sądów moralno-estetycznych⁶². Odróżnić je trzeba od sądów dotyczących celów i konsekwencji używania pewnych konkretnych artefaktów⁶³. Sądy moralno-estetyczne dotyczą samego doświadczenia danego artefaktu⁶⁴. Przypisują one doświadczeniu, jakie ów artefakt wywołuje, konkretne moralne predykaty, takie jak bycie pełnym szacunku, skromnym czy wrażliwym na potrzeby innych⁶⁵. Autorka, będąc świadoma możliwości zarzutu błędu kategoryjnego, wskazuje, że antropomorfizacja w świecie sztuki jest czymś powszechnym⁶⁶. W jaki sposób sądy ten pozostają jednak estetyczne? Yuriko Saito, wskazuje w tym zakresie na doświadczenie korzystania z artefaktów ze względu na ich funkcje⁶⁷. Ponadto, sądy moralno-

⁵⁷ Zob.: T. Leddy, *The extraordinary in the ordinary: the aesthetics of everyday life*, Peterborough–Ontario 2013; idem, *Defending Everyday Aesthetics and the Concept of 'Pretty'*, „Contemporary Aesthetics”, 2012, 10.

⁵⁸ Y. Saito, *Everyday...*, s. 52–53.

⁵⁹ Ibidem, s. 10.

⁶⁰ Ibidem, s. 132.

⁶¹ Ibidem, s. 80.

⁶² Ibidem, s. 205–242.

⁶³ Ibidem, s. 208.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem, s. 209.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Ibidem, s. 211–212.

-estetyczne ze względu na „zamazywanie” różnicy pomiędzy tym co estetyczne, a tym co moralne⁶⁸, mają duży wpływ na nasze życie. Są ważne dla naszego estetycznego i moralnego dobrostanu, wpływając w ten sposób na jakość naszego życia⁶⁹. Ten wpływ sądów moralno-estetycznych wiąże się z tzw. „mocą estetyki”. Jest to zdolność tego, co estetyczne, do wpływania na zachowania, decyzje oraz działania podejmowane przez ludzi⁷⁰. Odrzucając twarde oddzielenie od siebie wartości moralnych i estetycznych, możliwe okazuje się wykorzystanie codziennych doświadczeń estetycznych dla lepszego życia ludzi i dobrostanu ich świata⁷¹. Celem zobrazowania koncepcji sądów moralno-estetycznych autorka przywołuje i omawia szereg ich przykładów, mianowicie: adekwatność osobistego wyglądu⁷², krajobrazowych paskudztw⁷³ czy kwestii designu wobec osób o specjalnych potrzebach⁷⁴, odpowiedniości wobec doświadczenia zapośredniczonego przez nasze ciało⁷⁵ czy estetycznego wyrazu cnót moralnych⁷⁶. Wszystkie pokazują wpływ, jaki może mieć doświadczenie estetyczne na nasze sądy moralne i *vice versa*.

Czy estetyka codzienności może posłużyć jako inspiracja do czwartego ujęcia estetyki prawa? Odpowiedź na to pytanie jest pozytywna. Dzięki odrzuceniu skupienia się na paradygmatycznym charakterze estetyki jako filozofii sztuki lub doświadczenia sztuki, możliwe jest wyjście poza jej bezinteresowny charakter. Tworzy to możliwość rozpoznania „mocy estetyki”, tj. jej wpływu na ludzi oraz wykorzystania tego, co estetyczne, jako narzędzia prawnego. W tym ostatnim zakresie dopatrywać można się czwartego, odrębnego ujęcia estetyki prawa. Analogicznie do podejścia Y. Saito zaznaczyć należy, że proponowane ujęcie nie ma na celu unieważnienia innych, lecz stara się je uzupełnić.

Ostrzeżenia zdrowotne jako przejaw estetyki codzienności

Na podstawie powyżej poczynionych uwag powróćmy do przykładu ostrzeżeń mieszanych. Czy zakup, doświadczenie i korzystanie z wyrobów tytoniowych ma charakter codzienny? Kupowanie „paczki” papierosów było elementem codzien-

⁶⁸ Ibidem, s. 238.

⁶⁹ Ibidem, s. 242.

⁷⁰ Eadem, *Aesthetics...*, s. 141.

⁷¹ Ibidem, s. 196–197.

⁷² Eadem, *Everyday...*, s. 213–214.

⁷³ Ibidem, s. 214–219.

⁷⁴ Ibidem, s. 219–221.

⁷⁵ Ibidem, s. 221–234.

⁷⁶ Ibidem, s. 234–238.

ności dla 29,5% kobiet i 53,4% mężczyzn w Polsce w roku 1990, którzy identyfikowali się jako palacze⁷⁷. Na przestrzeni prawie 30 lat (1990–2019) liczba palaczy spadła o kolejno 17,8% wśród kobiet i 40,5% wśród mężczyzn⁷⁸, a więc w 2019 r. 24,5% kobiet oraz 31,8% mężczyzn paliło wyroby tytoniowe⁷⁹. Innymi słowy, należy odpowiedzieć twierdząco na wcześniejsze pytanie. Jaki jest więc cel ostrzeżeń na opakowaniach wyrobów tytoniowych?

Ostrzeżenia mieszane na opakowaniach wyrobów tytoniowych mają wpłynąć na ten element codzienności, ostatecznie przyczyniając się do obniżenia ich konsumpcji. W piśmiennictwie wskazuje się, że celem umieszczenia ostrzeżeń zdrowotnych jest „przypominanie o poważnych negatywnych konsekwencjach zdrowotnych palenia”⁸⁰. Co więcej, wskazuje się, że: ilustracje w nich zawarte uniwersalizują przekaz, gdyż są zrozumiałe bez względu na wykształcenie; są bardziej „dobitne”, a przez to są lepiej zapamiętywane oraz ograniczają praktyki marketingowe wyrobów tytoniowych⁸¹. Na podstawie wcześniejszych rozważań dotyczących estetyki codzienności możliwe jest jednak wysunięcie dalej idących wniosków.

Umieszczenie elementu estetycznego na opakowaniach ma wpłynąć na sądy moralno-estetyczne, jakie są wydawane przez konsumentów. W przeciwieństwie do innych towarów, z którymi konsument ma do czynienia, opakowania wyrobów tytoniowych mają być nieatrakcyjne. Zobrazowanie skutków korzystania z wyrobów tytoniowych wywołuje konkretne negatywne doświadczenie estetyczne. Poprzez nie wywołana ma być konkretna ocena moralna dotycząca szkodliwości wyrobów tytoniowych. Negatywne doświadczenie wyrobu tytoniowego jako towaru ma większy wpływ na osoby nieuzależnione, które dokonują pierwszych tego typu zakupów. Typowy sklepowy towar, który jest atrakcyjnie zaprezentowany, stoi w największym kontraście do opakowań wyrobów tytoniowych. Oswojeniu użytkownika wyrobów tytoniowych z grafiką z ostrzeżenia mieszanego ma zapobiec cykliczna zmienność mieszanych ostrzeżeń, o której była mowa powyżej⁸². Mieszane ostrzeżenia zdrowotne mają więc charakter performatywny i, w głównej mierze, prewencyjny.

Ciekawym aspektem również wydaje się element tekstowy ostrzeżeń zdrowotnych. Każda grafika zawiera w sobie skorelowany z nią podpis mający opisać

⁷⁷ 2019 Tobacco Collaborators, *Spatial, temporal, and demographic patterns in prevalence of smoking tobacco use and attributable disease burden in 204 countries and territories, 1990–2019: a systematic analysis from the Global Burden of Disease Study 2019*, „Lancet” 2021, s. 2341.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ M. Urbaniak, *art. 9*, [w:] idem, *op. cit.*

⁸¹ D. Kaleta, A. Kozieł, P. Miśkiewicz, *Ostrzeżenia graficzne na opakowaniach wyrobów tytoniowych jako element działań na rzecz walki z epidemią używania tytoniu*, „Medycyna Pracy” 2009, 60(5), s. 400–401.

⁸² Ibidem, s. 401.

medyczne konsekwencje i powikłania związane z paleniem tytoniu. Dzięki temu pole interpretacji obrazu zostaje w znacznej mierze zawężone. W ten sposób do sądu moralno-estetycznego zostaje dodany element kognitywny w postaci budowania wiedzy odbiorcy. Ostatecznie ustawodawca stara się powiązać ze sobą doświadczenie estetyczne oraz ocenę moralną, nie tylko poprzez zastosowanie stosownej grafiki, lecz również budowanie świadomości konsumenta.

Poprzez wprowadzenie graficznych elementów do ostrzeżeń zdrowotnych ustawodawca wykorzystuje na dwa sposoby „moc estetyki”. Po pierwsze, wprowadzenie ostrzeżeń służy również zmianie postrzegania wyrobów tytoniowych przez społeczeństwo. Edukując konsumentów, ustawodawca stara się odejść od pewnego obrazu estetycznego korzystania z tych wyrobów, pokazując ich konsekwencje moralne. W ten sposób prawo staje się narzędziem estetyzacji. Drugi sposób, który jest analogiczny do przykładów, jakimi posługuje się Y. Saito, ma na celu poprzez doświadczenie estetyczne opakowania okraszonego brzydzącą nas grafiką wywołać dokonanie oceny moralnej. Ostatecznym celem tego zabiegu jest wpływ na nasze decyzje konsumenckie. W tym zakresie upatrywać można czwartego proponowanego ujęcia estetyki prawa, czyli estetyki jako narzędzia prawnego.

Podsumowanie

Zastosowanie ostrzeżeń zdrowotnych w formie mieszanej na opakowaniach wyrobów tytoniowych wydaje się interesującym momentem splotu zagadnień o charakterze estetycznym, moralnym oraz prawnym. Wymuszenie przez ustawodawcę „brzydoty” wyrobów tytoniowych nie daje się opisać w ramach nurtu estetyki prawa w jej sztukocentrycznej odmianie oraz wykracza poza jego dotychczasowe ujęcia. Jest to raczej skorzystanie z „mocy estetyki” na usługach prawach celem wykorzystania idei sądów moralno-estetycznych do budowania świadomości zdrowotnej konsumentów i kierowania ich decyzjami. Poprzez rozpoznanie na gruncie estetyki codzienności wpływu tego, co estetyczne na inne obszary zarówno w wymiarze społecznym, jak i indywidualnym, możliwe jest wprowadzenie nowej perspektywy badawczej. Obszar estetyki prawa wciąż pozostaje w dużej mierze niezbadany. Proponowane ujęcie stara się dać podwaliny pod praktyczne zastosowanie estetycznych osiągnięć na gruncie prawodawstwa oraz rozwój wykorzystywania w legislacji tego typu rozwiązań. Przykładem tego ostatniego może być postulat rozszerzenia wykorzystania mieszanych ostrzeżeń zdrowotnych na wyroby alkoholowe.

Myślenie o estetyce prawa poprzez pryzmat wykorzystania estetyki jako narzędzia prawnego może być również owocne w zakresie dogmatyki prawa. Jak poka-

zono w ramach niniejszego artykułu, nie jest możliwe wyjaśnienie celu regulacji mieszanych ostrzeżeń poprzez odwołanie do dotychczasowych ujęć estetyki prawa. Wykorzystanie instrumentarium estetyki codzienności zapewnia więc adekwatne narzędzia do analizy dogmatycznoprawnej. Innym potencjalnym punktem splotu w ramach proponowanego ujęcia estetyki prawa może być kwestia estetycznego aspektu cnót moralnych, na które wskazuje Y. Saito, podążając za Davidem Cooperem⁸³. Przyjęcie takiej perspektywy może mieć znaczący wpływ na m.in.: koncepcje cnót sędziowskich rozwijanych w ramach jurysprudencji cnót.

Bibliografia

Literatura

- 2019 Tobacco Collaborators, *Spatial, temporal, and demographic patterns in prevalence of smoking tobacco use and attributable disease burden in 204 countries and territories, 1990–2019: a systematic analysis from the Global Burden of Disease Study 2019*, „Lancet” 2021.
- Andruszkiewicz M., Kamień J., Zajadło J., Zeidler K. (red.), *Prawo i literatura: parerga*, Gdańsk 2019.
- Boehme-Nessler V., *Pictorial Law: Modern Law and the Power of Pictures*, Heidelberg 2014.
- Górny W., *Estetyzacyjna rola prawa administracyjnego w kształtowaniu krajobrazu kulturowego – wybrane zagadnienia*, „Wiadomości Konserwatorskie”, 2019, 59.
- Guss A., *Prawo ochrony dziedzictwa kultury jako jeden z trzech wymiarów estetyki prawa*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2021, 50(2).
- Janicki J., *Estetyka jako źródło refleksji nad prawem*, Kraków 2023.
- Jaworska-Biskup K., *Prawo i literatura. Perspektywy i wyzwania*, „Rocznik Komparatystyczny – Comparative Yearbook” 2022, 13.
- Kaleta D., Koziół A., Miśkiewicz P., *Ostrzeżenia graficzne na opakowaniach wyrobów tytoniowych jako element działań na rzecz walki z epidemią używania tytoniu*, „Medycyna Pracy” 2009, 60(5).
- Kamień J., *Prawo i literatura jako kierunek filozoficznoprawny*, Gdańsk 2024.
- Korusiewicz M., *Estetyka codzienności – estetyka spotkania*, „Studia Ecologiae et Bioethicae”, 2016, 14(1).
- Kuisz J., Wąsowicz M., Guz-Rudzki R. (red.), *Prawo i Literatura: antologia*, Warszawa 2019.
- Lannilli G.I., *Aestheticization*, „International Lexicon of Aesthetics” 2018 <https://lexicon.mimesisjournals.com/archive/2018/spring/Aestheticization.pdf> (dostęp: 12.02.2024).
- Laskowska-Litak E., *Pojęcie utworu w prawie autorskim*, Warszawa 2022.
- Leddy T., *Defending Everyday Aesthetics and the Concept of ‘Pretty’*, „Contemporary Aesthetics” 2012, 10.

⁸³ Zob.: Y. Saito, *Aesthetics of Care Practice in Everyday Life*, London 2022.

- Leddy T., *The extraordinary in the ordinary: the aesthetics of everyday life*, Peterborough, Ontario 2013.
- Levinson J., *Philosophical Aesthetics: An Overview*, [w:] J. Levinson (red.), *The Oxford Handbook of Aesthetics*, Oxford 2005.
- Matthews R.J., *Traditional Aesthetics Defended*, „The Journal of Aesthetics and Art Criticism” 1979, 38(1).
- Platon, *Państwo*, tłum. W. Witwicki, Warszawa 2022, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/platon-panstwo.html> (dostęp 24.05.2023).
- Rogoziecki R., *Co to jest estetyzacja?*, „Miscellanea Anthropologica et Sociologica” 2015, 16(1).
- Saito Y., *Aesthetics of Care Practice in Everyday Life*, London 2022.
- Saito Y., *Aesthetics of the Everyday*, [w:] E.N. Zalta, U. Nodelman (red.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Stanford 2023, <https://plato.stanford.edu/archives/fall2023/entries/aesthetics-of-everyday/> (dostęp: 10.02.2024).
- Saito Y., *Aesthetics of the familiar: everyday life and world-making*, Oxford 2019.
- Saito Y., *Everyday Aesthetics*, Oxford 2013.
- Shelley J., *The Concept of the Aesthetic*, [w:] E.N. Zalta (red.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Stanford 2022, <https://plato.stanford.edu/archives/spr2022/entries/aesthetic-concept/> (dostęp: 20.05.2023).
- Stankiewicz S., *estetyka pragmatyczna – projekt otwarty*, Kraków 2012.
- Stankiewicz S., *Estetyka pragmatyczna: w kręgu refleksji metateoretycznej*, „Sztuka i Filozofia” 2007, 30.
- Urbaniak M., art. 9, [w:] M. Urbaniak, *Komentarz do ustawy z dnia 9 listopada 1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych*, Kraków 2022.
- Wilkoszewska K., *Estetyka pragmatyczna*, [w:] K. Wilkoszewska, *Estetyki filozoficzne XX wieku*, Kraków 2000.
- Zajadło J., *Estetyka – zapomniany piąty człon filozofii prawa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2016, 78(4).
- Zajadło J., *Graficzny obraz systemu prawa: prawo, estetyka, estetyka prawa?*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, 2016, 104.
- Zeidler K., *Prawo w filmie jako przejaw estetyki prawa i szczególny przypadek kierunku prawo i literatura*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2021, 26(1).
- Zeidler K., *Estetyka prawa*, Gdańsk–Warszawa 2018.
- Zeidler K., *Estetyka prawa: ekslibris prawniczy*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2017, 38.

Wykaz aktów prawnych

- Decyzja wykonawcza Komisji (UE) nr 2015/1842 z dnia 9 października 2015 r. w sprawie specyfikacji technicznych dotyczących układu, wyglądu i kształtu mieszanych ostrzeżeń zdrowotnych dla wyrobów tytoniowych do palenia z dnia 9 października 2015 r. (Dz. Urz. UE. L Nr 267).

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/40/UE z dnia 3 kwietnia 2014 r. w sprawie zbliżenia przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich w sprawie produkcji, prezentowania i sprzedaży wyrobów tytoniowych i powiązanych wyrobów oraz uchylająca dyrektywę 2001/37/WE (Dz. Urz. UE. L Nr 127).

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 2151).

Ustawa z dnia 9 listopada 1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 700).